

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ

Εἰσαγωγή.

Δὲν ὑπάρχει ζήτημα ζωτικώτερον καὶ τὰ μάλιστα δεῖον νὰ ἐνδιαφέρῃ ἡμῖν διὰ τὴν κοινωνικὴν ἡμῶν εὐημερίαν καὶ ἐθνικὴν εὐκλείαν, καὶ ἰδίως κατὰ τὴν παροῦσαν ἡμῶν ἠθικὴν κατάπτωσιν, τοῦ παιδαγωγικοῦ. Πρὸς εὐδωσίαν δὲ τούτου πρέπει καὶ πόλις καὶ οἶκος νὰ συμπράξωσι πάσῃ δυνάμει ἵνα ἐδραιοθῇ τέλος καὶ παρ' ἡμῖν ἐθνικὴ τις ἀγωγή καὶ παιδεία. Ἡμεῖς ἀτυχῶς ἀντὶ, μελετῶντες τὰ ἀθάνατα τῶν εὐκλεῶν ἡμῶν προγόνων συγγράμματα, ν' ἀντλῶμεν ἐν αὐτοῖς θείας καὶ ἀλανθάστους ἀληθείας καὶ βαπτίζοντες αὐτάς ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ τοῦ Χριστιανισμοῦ, νὰ συγκερνῶμεν μετὰ τῶν πορισμάτων τῶν νεωτέρων ἐπιστημῶν, ἐνστερνιζόμεθα ἕνεκα τῆς ἐπαράτου ξενοζηλίας εἰκὴ σήμερον μὲν τὸ τοῦ *Lauglaster* παιδευτικὸν σύστημα, αὔριον δὲ τὸ τοῦ *Kehr*, μεθαύριον δὲ τὸ τοῦ *Wailz*, μετοχετεύοντες διὰ τῶν συστημάτων τούτων καὶ ὁθεὶς ἰδέας, ἅτε καρπούμενοι τὰ μεθοδικὰ αὐτῶν βιβλία, ἐν οἷς πλεῖσται ὑλιστικαὶ καὶ λοιπαὶ ψευδεῖς ὑπακρύπτονται θρησκευτικαὶ ἰδέαι. Οὕτω δὲ ἀντὶ τὰ σχολεῖα ἡμῶν νὰ εἶνε κέντρα ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς μορφώσεως, ἀποβαίνουσιν ὄργανα ἐπιβλαβεστάτα τῇ ἐθνικῇ καὶ κοινωνικῇ ἡμῶν εὐκλείᾳ καὶ εὐημερίᾳ.

Ὡς δὲ πᾶν ἄτομον ἵνα οἰκονομῇ ἀσφαλῶς τὸν ἠθικὸν αὐτοῦ βίον δεῖται ἀρχῶν ἠθικῶν ἢ ἐπιστημονικώτερον εἰπεῖν *ἠθικῶν ἰδεῶν* (*ethische Ideen*), αἵτινες χρησιμεύουσιν αὐτῷ ὡς πρότυποι εἰκόνες (*Musterbilder*), πρὸς ἃς ῥυθμίζει τὰ διανοήματα, τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς πράξεις αὐτοῦ, οὕτω καὶ εἰς τὰ εἰδικὰ κατ' ἔθνη παιδαγωγικὰ συστήματα εἶνε ἀναγκαιότατον νὰ ὑπάρχῃ πρότυπὸν τι ἰδεῶδες σύστημα, πρὸς δὲ τὰ εἰδικὰ νὰ ῥυθμίζονται ἀναλόγως τῶν ἰδιαιτέρων ψυχολογικῶν αἰτιῶν ὡς τοῦ χαρακτῆρος, τῶν ἐθνικῶν ἔξεων καὶ τοῦ προορισμοῦ αὐτῶν. Τὸ γενικώτατον δὲ τοῦτο σύστημα εἶναι τὸ ἐπιστημονικὸν ἢ ἡ *Θεωρία*. Τὸ σύστημα δὲ (καταχρηστικῶς), ὅπερ κατὰ βούλησιν ἐφαρμόζει, ὅσα ἐκ τυχαίας ἐπορίσθη πείρας καὶ ἅτινα μεταβάλλει κατὰ τὸ δοκοῦν, λέγεται ἐμπειρικὸν ἢ *πεῖρα*. Οὕτε ἡ θεωρία ὅμως ἄνευ τῆς πείρας δύνανται νὰ εἶνε παραγωγικοῦ τινος ἀποτελέσματος δημιουργὸς οὔτε ἡ πεῖρα ἄνευ θεωρίας ἀσφαλῆς καὶ τελεσφόρος. Ἐκ τούτων ἐπομένως ἐξάγεται, ὅτι θεωρία καὶ πεῖρα ἀνάγκη νὰ βαίνωσιν ἐκ παρὰλλήλου, ἵνα τὰ ἀποτελέσματα ᾖσιν ἀσφαλῆ, ἅτε ἐκείνης μὲν παρεχούσης τὸ τί καὶ διατί, ταύτης δὲ πραγματοποιήσης τὸ τί. Πεῖρα ἐπομένως ἄνευ θεωρίας ὁμοιάζει πρὸς πλοῦτον ἄνευ πυξίδος ἢ πρὸς ἄνθρωπον ἄνευ φρονήματος.

Ἡ ἡμετέρα δὲ Κυβέρνησις αἰσθომένη ἤδη τὴν πρὸ πολλοῦ κατεπείγουσαν ἀνάγκην τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὰ ἡμέτερα δημοτικά σχολεῖα ἐθνικοῦ παιδευτικοῦ συστήματος, ἔγνω διὰ τὴν μόρφωσιν δημοδιδασκάλων ἐφαμίλλων τῶν ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ, νὰ συστήσῃ Διδασκαλεῖα ἐν διαφόροις τῆς Ἑλλάδος πρωτευούσαις. Ἐπικροτοῦντες μετ' εἰλικρινοῦς χερσὶς τὸ σωτήριον τοῦτο τῆς Κυβερνήσεως μέτρον, φρονοῦμεν καθῆκον παντός περὶ τὰ παιδαγωγικά ἐιδικώτερον ἐνασχοληθέντος νὰ παράσχῃ τὸ ἐφ' ἑαυτῷ πρὸς εὐχερεστέραν καὶ ἀσφαλεστέραν εὑρεσιν τοῦ εἰσακτέου εἰς τὰ Διδασκαλεῖα παιδευτικοῦ συστήματος.

Ὅθεν καὶ γὰρ συναισθανόμενος τὸ ἐπιβλαβὲς ἐμοὶ καθῆκον ἔγνω νὰ παράσχῃ συγκριτικὴν τινὰ περιγραφὴν τῶν ἐν Γερμανίᾳ ἐπικρατούντων παιδευτικῶν συστημάτων.

Ἀλλὰ ποῦ θέλομεν ζητήσῃ τὸ κατάλληλον πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν ἀγωγὴν παιδευτικὸν σύστημα; Ἴσως ἐν τοῖς προγονικοῖς ἡμῶν συγγράμμασιν. Ἀλλ' ἐν αὐτοῖς οὐδὲν σύστημα ἀπαντᾷ ἢ μόνον ἀρχαὶ καὶ νύξεις, ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν ἡμῶν, ἔνεκα τῆς περ' αὐτοῖς ἐλλείψεως τῶν ψυχολογικῶν γνώσεων καὶ τῆς ἀτελείας τῆς Παιδείας, ἐφ' ᾧ θεμελιούται ἡ Παιδαγωγική.

Ὅφείλομεν βεβήκως νὰ στρέψωμεν τὸ βλέμμα ἡμῶν πρὸς τὸ ἔθνος ἐκεῖνο τῆς Ἑσπερίας, ὅπερ τὰ μάλιστα ἐνησχολήθη καὶ ἐνασχολεῖται ἔτι περὶ τὰ παιδαγωγικά, συλλέξαν μὲν πᾶν συντελοῦν πρὸς μόρφωσιν προτύπου παιδευτικοῦ συστήματος ἐκ πασῶν τῶν περιόδων τῆς ἀνθρωπότητος, συστηματοποιήσαν δὲ εἰς σχετικῶς τέλειον σύστημα.

Τὸ ἔθνος τοῦτο, ὡς πᾶς τις εὐκόλως μαντεύει, εἶνε τὸ Γερμανικόν. Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ σοφῇ Γερμανίᾳ ὑπάρχουσι ποικιλίαι τινὲς παιδαγωγικῶν συστημάτων, ἅτινα ἡμεῖς ἀφαιρέσει τῶν ἐπουσιωδῶν διαφορῶν συνοφίζομεν εἰς δύο πάντῃ ἀλλήλων διάφορα. Τὸ Ἐμπειρικόν καὶ τὸ Ψυχολογικόν.

Ἐκείνου μὲν ἐπιστημώτεροι ἀντιπρόσωποι εἶνε ὁ διευθυντὴς τοῦ ἐν Halberstad διδασκαλείου Kehr καὶ ὁ ἐν Βιέννῃ γενικὸς τῶν σχολείων ἐπόπτης Dittes· τούτου δὲ θεμελιωταὶ μὲν οἱ εὐκλεεῖς ἡμῶν πρόγονοι καὶ μάλιστα Σωκράτης, Πλάτων, Ἀριστοτέλης, Ἀριστοφάνης, καὶ ὁ Χριστιανισμὸς, ἰδρυτὴς δὲ ὁ τελευταῖος τῆς Γερμανίας φιλόσοφος Ἡβελ, τελειωταὶ δὲ οἱ διευθύνται διδασκαλείων καὶ καθηγῆται τῆς φιλοσοφίας T. Ziller καὶ Stoy.

Περὶ τῶν δύο λοιπῶν τούτων συστημάτων θέλω πραγματευθῆ ἐν ταῖς ἐπομένοις, ἵνα φανερὸν γένηται ὁπότερον τὸ λυσιτελέστερον καὶ μᾶλλον προσκρ-μοζόμενον τῷ ἐθνικῷ ἡμῶν χαρακτῆρι, βίῳ καὶ προορισμῷ.

Ἴνα δὲ μὴ πλανηθῶ ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῶν μερικοτήτων, ὥρισα τέσσαρα τῶν οὐσιωδεστάτων ζητημάτων ἐν παντὶ συστήματι, ἐφ' ᾧ θέλω ἐνασχοληθῆ, τὰ ἑξῆς·

α' Πρώτη διδασκαλία.

β' Ἐπεξεργασία τοῦ διδχκτέου.

γ' Σκοπὸς τῆς παιδείας.

δ' Ἡ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς παιδείας ἔγρουσα ὁδός.

Προσφέρων λοιπὸν ἄσμενος τὰς μελέτας ἐμοῦ ταύτας τοῖς φίλοις διδασκάλοις καὶ παιδαγωγοῖς πρωτόλεια χρηνίου πείρας, ἐπικαλοῦμαι τὴν αὐστηρὰν αὐτῶν κρίσιν, διότι αἱ παροῦσαι δεῖναι τῆς πατρίδος ἡμῶν περιστάσεις δὲν ἐπιτρέπουσιν ἡμῖν τοῦλάχιστον τὸ πρὸς χάριν, ἀλλ' ἀπαιτοῦσι τὸ τῆς ἀληθείας χάριν λέγειν.

α' Πρώτη διδασκαλία

α' Ἐμπειρικὸν σύστημα.

Ἡ πρώτη διδασκαλία, ἣν ὁ προμνησθεὶς *Kehr*, ὁ δικαίως ἀντιπρόσωπος θεωρούμενος τοῦ ἐμπειρικοῦ συστήματος, διότι οὗτος ἔχει διατυπώσει καὶ ὀρίσει αὐτὴν ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντι ὀδηγῷ *Praxis in der Volksschule*, εἶνε ἐποπτικὴ, ἀν καὶ ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐν τῷ περὶ τῆς πρώτης διδασκαλίας κεφαλαίῳ ἐν σελ. 167 τοῦ Ὁδηγοῦ αὐτοῦ διακρῆδην ἀποφαίνεται ὀρθότατα, ὅτι αμεμονωμένη ἐποπτικὴ διδασκαλία (*Anschauungsunterricht*) δὲν ἀρμόζει τῇ παιδικῇ φύσει, οὐδὲ τῷ σκοπῷ ἐπομένως τῆς πρώτης διδασκαλίας». Φαίνεται ὅμως ὅτι ἐν τῇ ἐφαρμογῇ ἐγένετο ἐπιλήσιμων ταύτης τῆς ἀληθείας, διὸ προτείνει ὡς ἀρετηρίαν τῆς πρώτης διδασκαλίας παρακατιῶν τεσσαράκοντα ἐπτὰ κανονικὰς λέξεις (*Normalwoerter*)¹ οἷον α') ἰχθύν, β') ὠρολόγιον, γ') πῖλον κτλ., ὧν τὸν τρόπον τῆς διδασκαλίας παραπέμπει μεταξὺ ἄλλων πολλῶν καὶ εἰς τινὰ Ὁδηγόν, ἐκδοθέντα ὑπὸ τοῦ δημοδιδασκάλου *Klauwell*, ὁμόφρονος κατὰ πάντα τῷ *Kehr*. Εἰς τοιαύτην ἀνακολουθίαν ἐμπίπτει ἢ μὴ ὑπὸ τῆς θεωρίας καθοδηγουμένη πείρα!

Ἰδωμεν νῦν πῶς τελεῖται ἡ διδασκαλία αὕτη ἐπὶ τοῦ ὠρολογίου π. χ.

Ἀφοῦ πρῶτον τὰ διάφορα μέρη τοῦ ὠρολογίου, ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν, ποιὸν κτλ. ἀναπτυχθῶσι κατ' ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις ὑπὸ τῶν παιδῶν, ὁ διδάσκαλος ἰχνογραφεῖ ὠρολόγιόν τι ἐπὶ τοῦ πίνακος, ἀπαιτῶν, ἵνα πάντες οἱ παῖδες ἀπορημηθῶσι τοῦτο ἐπὶ τοῦ ἀθρακίου αὐτῶν. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐνασχολοῦνται οἱ παῖδες εἰς τὴν διαίρεσιν τῆς λέξεως ταύτης πρῶτον εἰς συλλαβὰς καὶ ἔπειτα εἰς τοὺς φθόγγους, ἐξ ὧν ἐκάστη συλλαβὴ σύγκειται. Τούτου δὲ τελεσθέντος μεταβαίνουν οἱ παῖδες εἰς τὴν γραφὴν τῆς ὅλης λέξεως. Εἷτα δὲ εἰς ἡ δύο παῖδες κατὰ διαδοχὴν συνθέτουσιν ἐπὶ καταλλήλου πίνακος τὴν ἐν λόγῳ λέξιν, λαμβάνοντες ἐκ κιβωτίου τὰ ἀνγκυαῖα πρὸς τὸν σκοπὸν γράμματα, ἅτινά εἰσι προσκεκαλλημένα ἐπὶ ξυλίνων τετραγώνων σανίδων λεπτῶν¹ ἢ χαρτίνων. Πᾶς τις γοητευόμενος ὑπὸ τοῦ φαινομένου τούτου τῆς ἐξωτερικῆς τάξεως καὶ ἀκριβοείας, μεθ' ἧς ἡ μηχανικὴ αὕτη τελεῖται

1. Daserste Schulbuch von Adolf Klauwell.

ἐργασία, θέλει ὄντως ἐξαναστῇ καθ' ἡμῶν τολμώντων νὰ γνωματεύωμεν, ὅτι ἡ τοιαύτη διδασκαλία ἀντιφάσκει πρὸς τὰς ψυχολογικὰς ἀρχάς.

Ἄλλ' ἀτυχῶς ἀντιφάσκει. Ὁ παῖς ἕνεκα τοιαύτης διδασκαλίας ὑποβάλλεται ὑπὸ τὸ βάρος πληθύος συγχρόνων καὶ ἀκαταλήπτων ἤχου καὶ τόπου παραστάσεων· ἔτι δὲ ἐκδιάζεται ν' ἀπομιμητῇ τὰ τεχνικὰ ἐκεῖνα σημεῖα, ἄνευ προηγουμένης βαθμιαίας αὐτῶν ἀντιλήψεως, παρακολουθῶν τὴν βαθμιαίαν αὐτῶν οἷον ὀργανικὴν μὀρφωσιν. Τὴν πληθύν δὲ ταύτην τῶν ποικίλων καὶ ξένων τούτων παραστάσεων, οὐδέν τι ἔμμονον δυναμένων εἰκότως νὰ παραγέγωσιν, ἅτε στερουμένων ἐνότητος ψυχολογικῆς καὶ ἀλληλουχίας, ἐξαναγκάζεται ἡ μνήμη τοῦ ταλαιπώρου παιδὸς ἐναγωνίως νὰ τηρῇ ἐν ἑαυτῇ· καὶ ἰδοὺ τίθεται ὁ πρῶτος θεμέλιος τοῦ μηχανικοῦ οἰκοδομήματος λίθος.

Περὶ δὲ τοῦ ἀναρμόστου τῆς ἐποπτικῆς διδασκαλίας ὡς πρώτης πνευματικῆς τροφῆς διὰ τὴν μὀρφωσιν τοῦ παιδὸς παραθέτομεν καὶ τὴν γνώμην τοῦ Ρουσσώ καὶ τῶν κορυφαίων τῶν ψυχολόγων παιδαγωγῶν.¹ «Ὁ παῖς οὐδερμῶς μόνιμου ἐννοίας εἶνε κέτοχος. Διότι ἢ κυρίως ἐν φαντασιώδει τινὶ κόσμῳ καὶ ἐὰν παρατεθῶσιν αὐτῷ προώρως μόνιμοι ἔννοιαι (ὡς τοῦτο πράττει ὁ ἐμπειρισμός), δὲν ἀντιλαμβάνεται αὐτῶν, ἐπειδὴ ἡ ἀντίληψις αὐτῶν μένον τῇ βοηθείᾳ ἤδη προσκεκτημένων ἐννοιῶν δύναται νὰ εὐδοθήῃ». Εὐκόλως ἐκ τῶν ἀλίγων τούτων ὁ εἰδήμων τὰ παιδαγωγικὰ ἀναγνώστης καθορᾷ τὰς πλάνας, εἰς αἷς ὑποπίπτει ἡ πείρα ἄνευ τοῦ φωτὸς τῆς θεωρίας. Αἴρεται ἡ πλάνη αὕτη ἐν τῷ ψυχολογικῷ συστήματι, ὡς θέλομεν ἰδεῖ παρακατιόντες, καὶ ἀνακουφίζεται ὁ παῖς ἐκ τοῦ περιττοῦ φόβου, διότι ἐν αὐτῷ ἡ πρώτη διδασκαλία ἀντὶ ν' ἀρχηται ἀπὸ τῆς ἐποπτικῆς, ἐν ᾗ παρατίθενται τῷ παιδί μόνιμοι ἔννοιαι, ὅπερ ἐπιβλαβές, ἀρχεται ἐκ παιδαγωγικῶν παραμυθίων, ὧν ἡ ὕλη καὶ τὸ εἶδος εἶνε ἀνάλογα πρὸς τὴν παρεῖσαν πνευματικὴν τοῦ παιδὸς κατάστασιν. Διότι διὰ μὲν τῆς ἐποπτικῆς διδασκαλίας παρεχομένων τῷ παιδί μόνιμων ἐννοιῶν, ὡς εἵπομεν, ἀποξηραίνεται ἡ πλουσία πηγὴ, ἐξ ἧς πᾶσαι αἱ εὐγενεῖς τοῦ ἀνθρώπου ὀρέξεις μέλλουσι ν' ἀπορρεύσωσι, ἡ γαρτασία δηλονότι· ἐνῷ διὰ τῶν παιδαγωγικῶν παραμυθίων ὑποτρέφεται αὕτη καὶ βαθμιαίως ὁ παῖς παρασκευάζεται, ἵνα μετὰ ταῦτα εὐχερῶς ἀντιλαμβάνηται καὶ κατανοῇ μόνιμους ἐννοίας. Ἴδου καὶ περὶ τούτου τί γνωματεύουσιν οἱ κορυφαῖοι τῶν παιδαγωγῶν.² «Ἡ ἐλευθέρα τῆς φαντασίας κίνησις δὲν πρέπει ἐν τῷ παιδί νὰ ἐκλείψῃ, τοῦναντίον ἐπιμελῶς νὰ περιθάλπηται, ἐπειδὴ πᾶσαι αἱ ὑψηλότεραι ὀρέξεις τοῦ ἀνθρώπου ἐκ ταύτης πηγάζουσιν.» Πλὴν ὅμως τούτων ὁ Kehr καὶ οἱ ὀπαδοὶ καὶ οἱ μιμηταὶ αὐτοῦ περιπίπτουσιν εἰς ἑτέραν πλάνην ὄντως ἀτοπωτάτην, πιστεύοντες, ὡς καὶ ὁ Περικλοῦζης ἐνθουσιῶν ἐπίστευσεν, ὅτι ἡ ἐποπτικὴ διδασκαλία δύναται ν' ἀποτελῇ ἴδιον εἶδος μαθήματος. Τοῦτο ὅμως ψυχολο-

1. Jahrbuch fuer wissenschaft. Paedag I. S. i. f.

2. Jahrbuch f. w. p. Seite 1 f.

γικῶς καὶ λογικῶς εἶνε ἀδύνατον. Διότι ἐν τῇ ἐποπτικῇ διδασκαλίᾳ δὲν ἀπαντῶσιν ἰδιαιτέραι τινες παραστάσεις· αἱ ἐν αὐτῇ παραστάσεις εἶνε αἱ αὐταὶ καὶ τῶν λοιπῶν μαθημάτων. Ἡ ἐποπτικὴ διδασκαλία κατὰ τοὺς ψυχολόγους εἶνε μόνον βοηθητικὸν μέσον πάντων τῶν μαθημάτων.

β' Ψυχολογικὸν σύστημα.

Ἐν τούτῳ τῷ συστήματι τὸ παιδαγωγικὸν παρχμύθιον εἶνε ἡ ἀφετηρία τῆς πρώτης διδασκαλίας· διότι, ὡς γνωστὸν, ἔχει ποιητικὴν τὴν ὕλην ἄνευ ἀκριβοῦς ὁρισμένων χρονικῶν καὶ τοπικῶν προσδιορισμῶν¹. Ἐξ αὐτοῦ δὲ λαμβάνουσι πάντα τὰ λοιπὰ εἶδη τῶν μαθημάτων ὕλην καὶ περιστρέφονται ἐλκόμενα αἰσνεῖ ὑπὸ κεντροβαροῦς δυνάμεως περὶ τὸ κεντρικὸν μάθημα τῆς ἠθικολογίας (Gesinnungsunterricht), δι' ἧς τίθεται ὁ γωνιαῖος λίθος τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς μορφώσεως καὶ ἄρχονται τὰ πρῶτα βήματα πρὸς τὸ ἰδεῶδες τῆς προσωπικότητος, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸν ὕψιστον σκοπὸν τῆς ἀγωγῆς καὶ παιδείας. Περὶ τῶν ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν πλεονεκτημάτων τῶν παρχμύθιων ὡς πρὸς τὴν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν τοῦ παιδὸς μόρφωσιν ἀνάγκη διὰ τὸ ἀφθονον τῆς ὕλης ἐν ἰδιαιτέρᾳ καὶ παραγματευθῆμεν πραγματεία. Καθόσον δὲ ἀναφέρεται εἰς τὴν πρώτην γλωσσικὴν διδασκαλίαν, γραφὴ καὶ ἀνάγνωσις ἀνάγκη καὶ βαίνωσιν ἐκ παρχμύθου ἀχώρισται ἀλλήλων. Κατὰ πρῶτον ἐνασχολοῦνται οἱ παῖδες μετὰ τῶν προτύπων λέξεων. Σημειωτέον δὲ ὅτι πρότυποι λέξεις καλοῦνται ἐν τῇ παιδαγωγικῇ γλώσσῃ αἱ γραφόμεναι ὡς καὶ προφέρονται· οἷον πρὸς, κατὰ, λόγος· οὐχὶ δὲ αὐλός, αὐτός κτλ. Διότι πρῶτος ὀρθογραφικὸς κανὼν διὰ τοὺς παῖδας δεῖν καὶ εἶνε ἡ προφορὰ, ὥστε τῶν παίδων μὴ δυνάμενων ν' ἀντιλαμβάνωνται λογικῶν γραμματικῶν κανόνων. Εἴτα κατατάσσουσιν οἱ παῖδες τὰς λέξεις εἰς οἰκογενείας, ἵνα εὐκολώτερον διατηρῶσιν αὐτὰς ἐν τῇ μνήμῃ· οἷον λόγος, λόγιος, λογικὸς, λογικὰς κλ. Ἐννοεῖται δὲ οἷον ὅτι ἐκάστη μικρὰ πρότασις δεῖν καὶ χωρίζεται σαφῶς εἰς τὰς λέξεις, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται· ἐκάστη δὲ λέξις εἰς συλλαβὰς καὶ ἐκάστη συλλαβὴ εἰς τὰ γράμματα, ἅτινα οἱ παῖδες δεῖν ν' ἀπαγγέλλωσι καθαρῶς. Καθόσον δὲ ἀναφέρεται εἰς τὴν γραφὴν πρὸς ἀποφυγὴν τεχνικῶν σημείων, οἷα τὰ ἐν χρήσει παρ' ἡμῖν, ἐν τῇ πρώτῃ διδασκαλίᾳ, διότι ταῦτα μᾶλλον ἐπισπῶσι τὴν προσοχὴν τοῦ παιδὸς καὶ ἀποτρέπουσιν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ οὐσιωδαιτέρου, ἐλαττοῦντα οὕτως ἀσυγγνώστως τὸν κρείττιστον τῆς παιδείας μοχλὸν τὸ διάφορον (interesse), μεταχειρίζονται οἱ ψυχολόγοι ὡς πρῶτα παραστατικὰ μέσα ἐπὶ μὲν τῶν βράθρων, διὰ μὲν τὴν πρότασιν μακρὰν τινα ξυλίνην ῥάβδον, ἣν θέτουσιν οἱ παῖδες ὀριζαντίως ἐπ' αὐτῶν, διὰ δὲ τὰς λέξεις, μικροτέρας τοιαύτας, πρὸς ἐνδειξιν δὲ τῶν συλλαβῶν μι-

1. οἷον· Μία φορὰ καὶ ἓνα καιρό.

πρός τινος καθέτως ὑπὸ τὴν ὀριζοντίαν· διὰ δὲ τὰ γράμματα φακὴν, εἴτε ἕτερον παρεμφερές ταύτῃ· ἐπὶ δὲ τῶν ἀβακίων καὶ τοῦ πίνακος ὡς ἐξῆς·

.....|.....|.....|.....|.....|.....
 πρώτη μονοσύλλαβος, ἡ δευτέρα δισύλλαβος, ἡ τρίτη τρισύλλαβος ¹. Οὕτω δὲ διὰ τῆς ἀπλοποιήσεως τῶν παραστατικῶν μέσων καὶ ἡ προσοχὴ τοῦ παιδὸς συγκεντροῦται ἐπὶ τοῦ οὐσιώδους τῆς διδασκαλίας καὶ τὸ διάφορον αὐτοῦ ἐπιρρωνύεται καὶ ἡ μνήμη ἀπαλλάσσεται φόρτου περιττοῦ. Πλὴν δὲ τῶν προειρημένων παραστατικῶν μέσων ἐν τῇ πρώτῃ διδασκαλίᾳ συμβάλλουσιν οὐ σμικρὸν, ἵνα αἱ χώρου παραστάσεις βαθέως ἐγχαράττωνται ἐν τῇ παιδικῇ μνήμῃ καὶ αἱ διὰ τῆς κινήσεως τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἀπομιμήσεις τῶν μορφῶν τῶν γραμμάτων· οἷον δι' ὀριζοντίας κινήσεως αὐτῆς ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ δηλοῦται ἔλη ἡ λέξις· διὰ δὲ καθέτων κινήσεων αὐτῆς ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω δηλοῦνται αἱ συλλαβαί· εἴτα δὲ διὰ μιμήσεως τῆς μορφῆς τῶν χαρακτήρων τοῦ ἀλφαριθμητικοῦ τὰ γράμματα. Ἀφοῦ δὲ οἱ παῖδες ἀποκτήσωσι πλήρη συνείδησιν τούτων, παρέχονται αὐτοῖς γράμματα ὑπὸ ἀπλουστάτην μορφήν· οἷον τὸ α διὰ δύο πλάγιων γραμμῶν καὶ μιᾶς στιγμῆς (/ / .) τὸ β διὰ μιᾶς πλάγιας γραμμῆς καὶ μιᾶς στιγμῆς (/ .) κ.τ.λ. Κατὰ δὲ τὸ δεύτερον σχολικὸν ἔτος εἰσάγεται ἡ χρῆσις τῶν συνήθων ἀλφαριθμητικῶν χαρακτήρων καὶ τῆς ἀναγνωστικῆς μηχανῆς (Lesemachine). Διὰ τῆς ἀπλοποιήσεως δὲ ταύτης τῶν παραστατικῶν μέσων ἀποσοδεῖται ἡ τυφλὴ ὑπὸ τοῦ παιδὸς ἀπομίμησις ἀκαταλήπτων τεχνικῶν σημείων εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς πρώτης διδασκαλίας. Ἡ λεπτομερὴς περιγραφὴ τῆς πρώτης διδασκαλίας κατὰ τὸ ψυχολογικὸν σύστημα δεῖται ἰδίᾳ μακρᾶς πραγματείας ἣν θέλομεν ἐν δέοντι δημοσιεύσει.

β' Ἐπεξεργασία τοῦ διδασκτέου.

α' Ἐμπειρικὸν σύστημα.

Κατὰ τὴν ἐμπειρικὴν διδασκαλίαν ὁ διδάσκαλος ἐπεξεργάζεται τὴν διδασκτέαν ὕλην ἐπὶ δύο μόνον βαθμίδων (Stufen), τῆς Ἀναλύσεως (Analyse) δηλονότι καὶ τῆς Συνθέσεως (Synthese), ὡς τοῦτο καὶ ἐν τοῖς ἡμετέροις ὡς ἔγγιστον ἐνταῦθα ἐπικρατεῖ σχολείοις. Καὶ ἐν μὲν τῇ βαθμίδι τῆς ἀναλύσεως ἀποδίδουσιν οἱ παῖδες ὅ τι περὶ τοῦ διδασκτέου γινώσκουσιν ἐξ ἀκοῆς, ἀναγνώσεως ἢ ἄλλης τινὸς ἀφορμῆς. Ἐν δὲ τῇ τῆς συνθέσεως παραθέτει τοῖς παισὶν ὁ διδάσκαλος τὸ νέον, ἀρκούμενος εἰς τοῦτο καὶ μόνον. Παρατηρητέον δὲ ἐνταῦθα ὅτι πολλοὶ τῶν παρ' ἡμῶν ἐμπειροτέρων διδασκάλων χρῶνται καὶ ἐτέρως δύο βαθμίδων ἀνεπιγνώστως μὲν, ἀλλ' ἐκ μόνον τοῦ παρα-

¹ Vorlesungen ueber die Allg. Paedagogik von T. Ziller, Seite 231.

γωγικοῦ ἀποτελέσματος ἐκτιμῶντες τὴν ἀξιολογότητα αὐτῶν· οἷον τῷ συσχετισμῷ, ὃν οἱ Γερμανοὶ Association καλοῦσι, καὶ τῇ μεθόδῳ, ἣν οὗτοι Methode ὀνομάζουσιν. Καὶ ἐν ἐκείνῃ μὲν οἱ ἡμέτεροι ἀπαιτοῦσι παρὰ τῶν παιδῶν ἐπὶ τῆς ἐξηγήσεως ν' ἀποδίδωσι τὸ ἀρχαῖον κείμενον· ἐν ταύτῃ δὲ ὅτε μὲν φράσεις τῆς κοινῆς μεταφέρουσιν οἱ παῖδες εἰς ἀπτικήν γλῶσσαν, ὅτε δὲ τὰν ἀπκλιν μετὰ μεγίστης ἀκριθείας εἰς τὴν εὐρεσιν ἀντιστοιχῶν ἀκριβῶς λέξεων, ἐξ οὗ πολλαὶ περὶ συνωνύμων γίνονται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἀναπτύξεις, ὑπερ ἀτυχῶς τανῶν παραμελεῖται. Ἡ ἐμπειρικὴ ὁμῶς διδασκαλία, ἐν Γερμανίᾳ, ἀγνοοῦσα ταῦτα, περιορίζεται εἰς μόνην τὴν ἀνάπτυξιν τῆς διδακτέας ὕλης ἐν τῷ κύκλῳ τῶν ἐν λόγῳ βαθμίδων. Ἀλλὰ διὰ τῆς τοιούτης ἐπεξεργασίας δὲν εὐδοῦται ὁ ποθούμενος ἐν τῇ διδασκαλίᾳ σκοπός, διότι αἱ παραστάσεις ἢ ἐννοιαὶ, αἵτινες ὡς γνωστὸν, ἀποτελοῦσι τὸ κεφάλαιον τῶν πνευματικῶν ἡμῶν γνώσεων, μεμονωμέναι καὶ οἷον ἐν ἐχθρικῇ πρὸς ἀλλήλας διακείμεναι σχέσει ἐν τῇ συνειδήσει τῶν παιδῶν, οὐ μόνον δὲν δύνανται ἐπὶ μακρὸν νὰ παραμένωσιν ἐν αὐτῇ σαφεῖς καὶ εὐκρινεῖς, ἀλλὰ βαθμιαίως σὺν τῷ χρόνῳ προϊόντι ἀποδύνουσιν ἀμυδραὶ καὶ σχεδὸν ἐξίτηλοι γίνονται. Πρὸς δὲ ἕνεκα τῆς ἀμυδρείας τῶν παραστάσεων καταστάσεως ἐπικρατεῖ ἐπιπολαιότης ἐφ' ἀπαστῶν τῶν διανοητικῶν τῶν παιδῶν ἐννεργειῶν.

β' Ψυχολογικὸν σύστημα.

Οἱ δὲ ψυχολόγοι πρὸς ἀποδόξιν τοῦ κακοῦ τούτου προσέθηκαν καὶ ἑτέρας τρεῖς βαθμίδας, ἐφ' ὧν ἀνάγκη τὴν διδακτέαν ὕλην μετ' ἐπιμελείας νὰ ἐπεξεργάζεται τὸ σχολεῖον. Μετὰ τὴν σύνθεσιν ἔπεται ὁ συσχετισμὸς (Association) τῶν παραστάσεων καὶ ἐννοιῶν, ὃ παρέπεται ἢ συστηματοποίησης (Systeme) τῶν γνωστῶν καὶ τοῦ νεωστὶ διδασχθέντος· περὶ τοῦ δὲ τὸ ἔργον ἢ μέθοδος (Methode). Ἵνα ὁμῶς σαφέστερά πως ταῦτα καταστῶσι τοῖς ἀναγνώσταις ἡμῶν θέλωμεν ἐπὶ παραδείγματος ἐκ τῆς ἱστογραφίας προσπαθῆσαι δι' ὧν οἷόν τε βραχυτάτων νὰ ἐφαρμόσωμεν αὐτάς. Ὑποθείσθω, ὅτι οἱ μαθηταὶ τῆς ἀνωτέρας τάξεως πρόκειται νὰ ἱστογραφήσωσι τὴν Ἀκαδ' ἡμεῖαν. α') Ἀνάλυσις. Ἐν ταύτῃ θέλουσιν οἱ παῖδες ἀποδόσει πᾶν ὃ τι περὶ αὐτῆς γινώσκουσιν· οἷον τὸν τόπον, τὸ ὅλικόν σχῆμα, τὸ εἶδος τῆς τέχνης, τὸν σκοπὸν κ.τ.λ. Τὰ ὑπὸ τῶν διαφόρων μαθητῶν ἀτάκτως ἀποδοθέντα συνοψίζει εἰς τῶν παιδῶν τῇ βοήθειᾳ τοῦ διδασκάλου, ὅστις ἐν κατηγορίαις σημειοῖ τοῦτο ἐπὶ τοῦ πίνακος, ἵνα τὴν προσεχῇ φορὰν ἐπαναληφθῇ. — β') Σύνθεσις. Ἐν ταύτῃ οὐχὶ πλέον ἀρίστως, ἀλλὰ κατὰ λογικὴν τάξιν ὀρίζονται τὰ διδακτέα καὶ διδάσκονται οὐχὶ δογματικῶς, ἀλλὰ διὰ τῆς εὐρετικῆς μεθόδου· τὸ δὲ νέον δὲν εἶνε πάντῃ νέον, ἀλλ' ἀπορρέει ἐκ τῶν ἐν τῇ ἀναλύσει ἐν μέρει ἀνηνεγμένων· οἷον τὸ εἶδος τῆς τέχνης, ὁ ρυθμὸς

τῶν κινόντων καὶ κιονοκράνων, ὁ ἀριθμὸς τῶν θυρῶν καὶ παραθύρων, ἡ ἐξήγησις τῶν ἐν τοῖς ἀετώμασι συμπλεγμάτων κ.τ.λ. Ἀφοῦ δὲ ταῦτα πάντα σαφῶς καὶ εὐκρινῶς κατανοηθῶσιν ὑπὸ τῶν παιδῶν, ἰχνογραφοῦσιν οὗτοι ἅνα ἐν ἑκ τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ οἰκοδομήματος, ἀποδίδοντες ἀκριβῶς δι' ἀριθμῶν τὰς ἀναλογίας τῶν μερῶν πρὸς ἀλλήλα καὶ πρὸς τὸ ὅλον καὶ ὀνομάζοντες τὰ οὐσιωδέστατα μέρη αὐτῶν. Μετὰ δὲ τὴν ἀκριβῆ ἰχνογράφησιν τῶν καθ' ἑκάστη μερῶν μεταβαίνει ἡ διδασκαλία εἰς τὴν τρίτην βαθμίδαν. — γ') *Συσχέτισις* (Association). Ἐν ταύτῃ ἀνάγκη οἱ παῖδες οὐχὶ πλέον τὰ καθ' ἑκάστη, ἀλλὰ τὸ ὅλον οἰκοδομῆμα νὰ ἰχνογραφήσωσιν, ὁρίζοντες τὸ σχῆμα τοῦ διαγράμματος καὶ τὰς σχέσεις τοῦ ὕψους καὶ πλάτους αὐτοῦ καὶ τῶν μερῶν αὐτοῦ. Ὡστε αἱ πρακτάσεις, αἵτινες πρότερον ἔμενον μεμονωμέναι ἐν τῇ συνειδήσει τῶν παιδῶν, συνεννοῦνται εἰς ὀλικὴν τινα ἐνιαίαν εἰκόνα. Μετὰ δὲ τὸ πέρας τῆς ἰχνογραφήσεως τοῦ οἰκοδομήματος μεταβαίνει ἡ διδασκαλία εἰς τὴν τετάρτην βαθμίδα. — δ') *Συστηματοποίησης* (Systeme). Δὲν ἀρκεῖ μόνον ἡ ἐνικία εἰκὼν ἢ σχηματισθεῖσα ἐν τῇ πνευματικῇ τοῦ παιδὸς συνειδήσει, ἀνάγκη αὕτη μετὰ ἐγνωσμένων νὰ ταχθῇ ἐν ὁρισμένῃ τινὶ λογικῇ σχέσει. Ἡ βαθμὶς αὕτη εἶνε καθαρῶς ἐπιστημονικὴ, διότι ἐν αὐτῇ ἐπιστημονικῶς κατατάσσονται αἱ γνώσεις τῶν παιδῶν. Ἐν αὐτῇ δέον ὁ παῖς νὰ κατατάξῃ τοὺς διαφόρους ῥυθμοὺς τῶν κιονοκράνων, οἰκοδομῶν κ.τ.λ. εἰς κατηγορίας. Ἀφοῦ δὲ ἀλανθᾶστως οἱ παῖδες ἀποδόσωσι πᾶν ὅ τι ἐδιδάχθησαν περὶ τούτου, μεταβαίνουν εἰς τὴν πέμπτην καὶ τελευταίαν βαθμίδα. — ε') *Μέθοδος* (Methode). Σκοπὸς αὐτῆς εἶνε ἡ ἀσκήσις τῆς παραγωγικῆς φαντασίας κυρίως καὶ ἡ ἐμπέδωσις τῶν δεδιδαγμένων ἐν τῇ *Συνθέσει* καὶ ἐν τῷ *Συστήματι*. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον μεταβάλλουσιν οἱ παῖδες τὸν ἐλληνικὸν τῆς Ἀκαδημείας ῥυθμὸν εἰς ῥωμαϊκὸν ἢ βυζαντιανὸν ἢ γοτθικόν· ἢ μεταβάλλουσιν τὰ ἰωνικὰ κιονόκρανα εἰς κορινθιακὰ ἢ δωρικὰ κ.τ.λ. Οὕτω δὲ οὐ μόνον αἱ πρακτάσεις ἐμπεδοῦνται, ἀλλὰ καὶ ἡ ἰχνογραφικὴ τῶν παιδῶν ἱκανότης ἀσκεῖται θαυμασίως. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἡ παιδαγωγικὴ διδασκαλία βραδέως μὲν χωρεῖ πρὸς τὰ πρόσω πλὴν ἀσφαλῶς καὶ μονίμως.

γ' Σκοπὸς τῆς παιδείας.

α' Ἐμπειρικὸν σύστημα

Τὰ διάφορα εἶδη τῶν μαθημάτων ἐν τῇ ἐμπειρικῇ διδασκαλίᾳ στοχάζονται ἑκάστον ἰδίῳ σκοποῦ· τελικὸς δὲ σκοπὸς πάντων εἶνε τὸ εἰδέναι. Διὸ ἐν αὐτῇ τὰ μαθήματα διδάσκονται αὐθυποστάτως ἄνευ τινὸς ἐνότητος καὶ ἀλληλουχίας πρὸς ἀλλήλα. Ἐπειδὴ δὲ ὁ τελικὸς τῆς καθόλου διδασκαλίας σκοπὸς ἐν αὐτῇ εἶνε, ὥς εἴπομεν, τὸ εἰδέναι ὁ τρόπος τῆς διδασκαλίας εἶνε

λογικὴς, ἀρχομένης ἐκ τῶν γενικῶν ἐννοιῶν καὶ χωρούσης πρὸς τὰς ἀτομικάς. Ὅτι δὲ τοιαύτη διδασκαλία τοιούτου μονομεροῦς στοχάζομένη σκοποῦ παρέρχεται καρποὺς ἀναλόγους, δύναται τις νὰ βεβαιωθῇ ἐκ τῆς ἠθικῆς καταστάσεως τῶν ἐθνῶν, ἐν οἷς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοιαῦτα συστήματα ἐφαρμόζονται. Ἰδέτε τὴν Γερμανίαν τὴν ἄλλως σαφὴν, σπαρασσομένην ὑπὸ τῶν ψευδῶν κοινωνιστικῶν ἀρχῶν τῆς ἐλευθερίας (Freiheit) καὶ ἰσότητος (Gleichheit), μονομεροῦς ἀγωγῆς καὶ παιδείας. Δὲν ἀρκεῖ μόνη ἡ γνῶσις τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλ' ἀναγκαία καὶ ψυχολογικῶν νόμων πραγματώσεις, ἵνα ἡ βούλησις ὑποτάσσεται τῷ φρονήματι. Καὶ ἐὰν μὲν ὁ Σωκράτης ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ αὐτοῦ, κρίνων ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ φύσεως, ἐκήρυττεν ὅτι ἀρκεῖ νὰ μάθῃ τις τί εἶνε ἀγαθὸν καὶ θέλει γείνει ἀγαθός, εἶνε συγγνωστὸν, διότι αἱ ψυχολογικαὶ γνῶσεις ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ ἦσαν ἀτελέσταται. Τοῦτο σήμερον λεγόμενον εἶνε ἀσύγγνωστος ἄγνοια ψυχολογικῶν καὶ ἠθικῶν γνώσεων.

β' Ψυχολογικὸν σύστημα.

Πρὸς ἀποφυγὴν τῆς μονομεροῦς τῶν παίδων μορφώσεως ἕνεκα ὑπερτροφίας μὲν τοῦ πνεύματος, ἀτροφίας δὲ τοῦ ἠθικοῦ φρονήματος, ἡ ψυχολογικὴ μέθοδος τὸν μὲν τελικὸν σκοπὸν τῆς ἐμπειρικῆς μεθόδου μετέτρεψεν εἰς μέσον, σκοπὸν δὲ τελικὸν ἔθετο τὴν ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν τοῦ χαρακτῆρος μόρφωσιν, ἵνα ὑψωθῇ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ ἰδεώδες τῆς προσωπικότητος. Ὅπως δὲ εὐοδωθῇ ὁ σκοπὸς οὗτος, τὰ καθ' ἕκαστα μαθήματα διὰ τῆς συγκεντρωτικῆς μεθόδου (Concentration), περὶ ἧς ἐν τῇ ἐπομένῃ παραγράφῳ ἐκτιθέμεντες τὸ σχολικὸν πρόγραμμα βραχέα τινὰ ἀναφέρομεν, τὰ μαθήματα ἀνάγκη νὰ διδάσκωνται παιδαγωγικῶς. Ἀντὶ δηλονότι ἐκ τῶν γενικοτήτων ἀρχομένη ἡ διδασκαλία νὰ κατὰλήγῃ εἰς τὰς μερικότητας ἢ ἀτομικὰς ἐννοίας, τοῦναντίον ἐκ τῶν ἀτομικῶν διὰ τῆς ἐπακτικῆς μεθόδου τοῦ Σωκράτους (Induction) ἀρχομένη νὰ κατὰλήγῃ εἰς γενικὰς ἐννοίας. Διότι μόνη ἡ πραγματικότης εἶνε σφαῖρα, ἐν ἣ ὁ παῖς κατὰ τὴν ἀρμοδίαν ἡλικίαν δύναται νὰ πορίζηται ἀσφαλεῖς, εὐκρινεῖς καὶ καθαράς ἐννοίας. Ἐνταῦθα φαίνεται τις ἀντίφασις πρὸς τὰ ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ εἰρημένα, ἧτις ὁμῶς ἀντίφασις εἶνε δοκοῦσα, διότι ὁ λόγος ἐνταῦθα δὲν εἶνε περὶ τῆς πρώτης διδασκαλίας. Ἀπαντᾷ δὲ τὰ εἶδη τῶν μαθημάτων προσαρμοζόμενα πρὸς κεντρικὸν τι μάθημα, ὅπερ οἱ ψυχολόγοι *Gesinnungsunterricht* ἢτοι ἠθικολογίαν ὀνομάζουσιν, ἐξυπηρετοῦσι τὸν ἐνικεῖον σκοπὸν, ὅστις εἶνε, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, ἡ ἠθικὴ καὶ θρησκευτικὴ τοῦ χαρακτῆρος τῶν παίδων μόρφωσις. Οὕτω δὲ τὰ μαθήματα ἀποβάλλουσι τὸν ξηρὸν ἐπιστημονικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα καὶ ἀποβαίνουναι σχολικαὶ ἐπιστῆμαι (Schulwissenschaft). Ἐνταῦθα παραθέτομεν τὴν γνώμην τοῦ κορυφαίου τῶν παιδαγωγῶν καὶ καθηγητοῦ τῆς φιλοσοφίας

κ. T. Ziller¹, «Ἐὰν τοῦτο βαθμιαίως προχωρῇ, θέλει ἐπὶ τέλους κατορθωθῇ αἱ παροῦσαι εἰδικαὶ ἐπιστῆμαι τῆς διδασκαλίας ν' ἀποδώσῃ τὸ αὐτοπόστατον αὐτῶν, ὅπερ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐν τοῖς ἡμετέροις σχολικοῖς προγράμμασιν ἔχουσιν, ἀλλὰ δὲν δύνανται νὰ διατηρῶσιν. Αὗται δύνανται μόνον μέσῃ ταύτῃ νὰ παρέχῃσι καὶ ἀνάγκη διὰ τοῦτο, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Mager — ν' ἀποδῶσι σχολικαὶ ἐπιστῆμαι». Πᾶν λοιπὸν μάθημα, ὡς καὶ πᾶσα ἑτέρα ἐνασχόλησις ἀνάγκη νὰ προσκαρμύζεται ἐν ἀμέσῳ ἀναφορᾷ πρὸς τὸν ὅλικόν τῆς ἀγωγῆς σκοπὸν. Διότι, ἐκάστου μαθήματος στοχαζομένου ἰδίου σκοποῦ, γεννᾶται ποικιλία σκοπῶν καὶ σύγχυσις, καὶ διασπῶνται αἱ δυνάμεις ἀσκοπῶς, ἐξ ὧν οὐδὲν ὄντως καλὸν δύνανται νὰ προέλθῃ, ὡς περὶ τούτου οἱ καρποὶ τῆς ἐμπειρικῆς διδασκαλίας ἐπιβεβαιοῦσιν ἡμᾶς.

δ' Ἡ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς παιδείας ἀγουσα ὁδός.

α' Ἐμπειρικὸν σύστημα.

Ὁ Kehr ἐν τῷ προμνημονευθέντι αὐτοῦ Ὁδηγῷ παρέχει ἡμῖν ἀκριβῶς τὸ ὅλον σχολικὸν πρόγραμμα Σχολείου, ἐν ᾧ μορφοῦται ὁ παλίτης. Ἐπ' αὐτοῦ ὑέλομεν διασκοπῆσαι τὴν ὁδόν, ἣν ἀκολουθεῖ.

Μετὰ τὴν πρώτην διδασκαλίαν, ἣτις εἶνε ἐποπτικὴ, ἡ ἐμπειρικὴ διδασκαλία, ἀφοῦ ἀποξηράνῃ τὴν εὐγενεστάτην πηγὴν τοῦ παιδικοῦ πνεύματος, ἐξ ἧς μέλλουσιν αἱ εὐγενέσταται καὶ ὑψίσται ν' ἀπορρεύσωσι τοῦ ἀνθρώπου ὁρέξεις, ἄγει θαρραλέως τὸν τλαλίπωρον παῖδα οἶονεὶ ἀτμοδρομικῶς καὶ ἐγκαταλείπει αὐτὸν ἐν τῷ μέσῳ ἀκαταλήπτου κόσμου, ἐν ᾧ αἱ ἡθικαί, κοινωνικαί, θρησκευτικαὶ καὶ πολιτικαὶ ἔννοιαι ὑπερέκω τῆς παιδικῆς κεῖνται συνειδήσεως. Ὁ δὲ τάλας παῖς ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἀκατανοήτου τούτου κόσμου ἐννοιῶν καὶ πράξεων, ἐκδιέχεται νὰ μνημονεύῃ πασῶν ἐκείνων τῶν ἐννοιῶν, ἅτε ἀδυνάτου οὔσης πάσης ψυχολογικῆς ἀφομοιώσεως (Assimilation), δι' ἧς μόνῃς προσκτᾶται ὁ ἄνθρωπος νέας ἐννοίας καὶ δὴ καὶ γνώσεις, ἅτε τῶν ἐννοιῶν πάντῃ ἀλλοτρίων οὐσῶν τῶν ἐν τῇ συνειδήσει τῶν παίδων προὑπαρχουσῶν. Πῶς πρὸς Θεοῦ, εἶνε δυνατόν παῖς, καὶ αὐτῶν τῶν στοιχείων τῆς ἀριθμητικῆς ἀδελφῆς νὰ κατανοήσῃ διαφορικοὺς καὶ ἀλοκληρωτικοὺς ὑπολογισμούς! Καὶ ἐν τούτοις ἡ ἐμπειρικὴ μέθοδος θεωρεῖ τοῦτο δυνατόν, καθόσον ἐπερείδεται ἐπὶ τινος ἐσφαλμένης ψυχολογικῆς θεωρίας, ἣν ὁ Κάντιος διώρθωσεν. Πρὸ τοῦ Καντίου δηλονότι ἐπικράτει ἡ ψυχολογικὴ ἀρχὴ *Tantum scimus quantum memoria tenemus* (τσαῦτα γινώσκομεν, ὅσα ἐν τῇ ἡμετέρᾳ μνήμῃ διαφυλάττομεν). Ὅθεν ἐπὶ τῇ βάσει ταύτῃ οἱ παῖδες

1. Vorlesungen ueber Allg. Paedagogik S. 24. von T. Ziller. Leipzig.

ἀπερμημόνευον πλείστων φιλοσοφικῶν καὶ ἠθικῶν ἀληθειῶν ἐπ' ἐλπίδι ἐν ὠριμώτερον ἡλικίᾳ νὰ κατανοήσωσι τὴν διάνοικιν καὶ σημασίαν αὐτῶν! Ἰχνη δὲ τῆς ἐσφαλμένης ταύτης θεωρίας ἀπαντῶμεν καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἄλλως σπουδαίῳ παιδαγωγῷ Σμιθίῳ ἐν τῷ περὶ Μνήμης τῆς Ἐπιτομῆς τῆς παιδαγωγικῆς αὐτοῦ Ἑγκυκλοπαιδείας. Ὁ δὲ Κάντιος κατανοήσας τὸ ἐσφαλμένον τῆς θεωρίας ταύτης, ἀντέστρεψε τὰ μέρη ὡς ἐξῆς: *Tantum memoria tenemus quantum scimus* (τοσαῦτα ἐν τῇ μνήμῃ δυνάμεθα νὰ διαφυλάττωμεν, ὅσα γινώσκουμεν). Ὅθεν κατὰ τὴν πρώτην ἐσφαλμένην ψυχολογικὴν ἀρχὴν φιλοτιμεῖται ἡ ἐμπειρικὴ διδασκαλίᾳ ν' ἀρκῇ τὸν παῖδα γλαφυρῶς νὰ διαλέγηται, ἐκστομῶν ἐπιτετηδευμένους καὶ σπανίας τινὰς λέξεις, φράσεις περὶ ἠθικῶν, πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν σχέσεων δίκην μουσικοῦ ὀργάνου, καὶ οὕτω νὰ ἐπισπᾶται τὰς διακκαστάτας τῶν ἀπλουστέρων καὶ ἀδαστέρων ἐπευφημίας, ἀγνοούντων τὴν στοιχειωδεστάτην ἀλήθειαν ὅτι οἱ καρποὶ τῆς ὑγιоῦς ἀγωγῆς καὶ παιδείας δὲν γίνονται φανεροὶ παραμορφωθέντος τοῦ χαρακτῆρος, ἥτοι ἐν τῇ ἀνδρικῇ ἡλικίᾳ. Ἀλλ' ἐπέστη ὁ χρόνος, καθ' ὃν δίκαιον πάντες οἱ εἰδήμονες περὶ τὰ παιδαγωγικὰ νὰ ὑψώσωσι φωνὴν κατὰ τοῦ μηχανισμοῦ. Ἐν Γερμανίᾳ ἤρξατο ἴσως πρὸ δωδεκαετίας ἡ διαμάχη αὕτη ὑπὸ τῶν ψυχολόγων, ὧν προεξέχουσιν οἱ ἐπ' αὐτοῖς τοῦ ὀνόματος τοῦ παιδαγωγοῦ καὶ φιλοσόφου κ. T. Ziller καὶ Stoy. Εὐχομαι καὶ ἐν Ἑλλάδι νὰ κατορθωθῇ κατὰ μικρὸν ἡ ἀποσώθῃς τοῦ μηχανισμοῦ.

β' Ψυχολογικὸν σύστημα.

Τὸ ψυχολογικὸν σύστημα ἀπαλλάσσει τὸν παῖδα τοῦ κινδύνου τῆς ἐπιπολαιότητος καὶ τῆς ἐνεκᾶ τοῦ μηχανισμοῦ κορυφότητος, ὡς ἐξῆς.

Κατὰ τοῦτο ἡ ἠθικὴ καὶ θρησκευτικὴ τοῦ χαρακτῆρος τῶν παίδων μόρφωσις δὲν εὐοδοῦται διὰ τῶν συνήθων ἠθικολογικῶν μακρηγοριῶν, ἀς στωμύλοι τινὲς διδάσκαλοι οἰοῦνται ἐξ ἐμβωτος ἀπὸ πρώτης μέχρις ἐσπέρας ἐν δέοντι καὶ ἐν οὐ δέοντι καιρῷ ἐκστομοῦσι κατηχητικῶς διὰ τοῦ αὐθεντικοῦ κύρους τῶν λεγομένων τοῦς ταλαιπώρους στεροῦντες παῖδας τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς αὐτοθυμίας. Οὐδὲ διὰ τυφλῶν ἐξεων, εἰς ἀς ὑποβάλλουσι τοὺς παῖδας ἐν τῇ ἀπομυμῇ, φρονούντες ὅτι διὰ τῆς τυφλῆς ἄνευ ἐπιγνώσεως μιμήσεως θέλουσι μορφωθῇ μόνιμοι ἔξεις. Ἐνταῦθα ἐπιτραπήτω μοι νὰ μνημονεύσω παιδαγωγικῆς τινος συμβουλῆς τῶν αὐτεπαγγέλτων παιδαγωγῶν τῆς ἐξῆς. Ἀὖν, παῖδες, δὲν δύνασθε νὰ γείνητε ἀγαθοί, τοῦλάχιστον ὑποκρίνεσθε τὸ τοιοῦτον. Φραντ εἶπε ὅτι ὁ παιδαγωγὸς οὗτος τὴν εἰλικρινεστάτην τῶν ἀληθειῶν ἐξήνεγκεν. Καὶ τίνος ἐκ τῶν πολλῶν τὸν διδάσκαλον καὶ παιδαγωγὸν ἐπαγγελλομένων ὁ ἰδιωτικὸς βίος διατελεῖ ἐν πλήρει ἁρμονίᾳ πρὸς τὰ ἠθικὰ παραγγέλματα, ἅτιν' ἀγορεύει ἐκ τῆς ἑδρας; Αὕτη ἡ ἀρετὴ τοῦ διδασκάλου καὶ παιδαγωγοῦ, ἡ ἁρμονία δηλονότι τῶν ἀρχῶν πρὸς τὰς

πράξεις αὐτοῦ εἶνε τὸ μέγιστον ἐχέγγυον τῆς εὐδωρίας τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Καὶ ταῦτα ὡς πρὸς τὴν ἀτομικὴν τοῦ παιδαγωγοῦ ἢ διδασκάλου ἐπὶ τῆς ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς τοῦ χαρακτηζοῦ τῶν παίδων μορφώσεως ἐπίρροον. Ἀλλὰ κατὰ τί καὶ ἡ διδασκαλία καὶ πῶς δύναται νὰ συντελέσῃ πρὸς εὐδωρίαν τοῦ σκοποῦ τούτου; Ὅπως τοῦτο ἐν τῇ διδασκαλίᾳ καὶ δι' αὐτῆς εὐδωθῇ, φρονοῦσι καὶ εὐλόγως οἱ ψυχολόγοι ὅτι ἡ πνευματικὴ τοῦ ἀτόμου μόρφωσις ἀνάγκη νὰ διανύσῃ τὴν ὁδὸν τῆς πνευματικῆς μορφώσεως τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος. Ὡς δηλονότι ἡ ἀνθρωπότης βαθμιαίως προήχθη ἐκ τῶν ἀτελεσθέντων καὶ ἀπλουστάτων πρὸς τὰ τελειότερα καὶ συνθετώτερα, οὕτω καὶ τὸ ἄτομον ἀνάγκη ν' ἀναρριχᾶται κατὰ βαθμίδας τὴν κλίμακα ταύτην τῆς ἀνθρωπίνης ἀναπτύξεως.

Ἐπὶ τῆς ὑγιεινότητος καὶ ὀρθότητος ψυχολογικῆς ταύτης ἀρχῆς ἐπεριδόμενοι οἱ νεώτεροι ψυχολόγοι παιδαγωγοὶ συνέταξαν τὸ σχολικὸν αὐτῶν πρόγραμμα, οὗτινος ἀναφέρομαν ἐνταῦθα τὰ τέσσαρα πρῶτα ἔτη.

*Πρῶτον σχολικὸν ἔτος*¹. Οἱ παῖδες διδάσκονται τὰ παιδαγωγικὰ παρχμύθια, δι' οὓς προηγουμένως εἵπομεν λόγους. *Δεύτερον σχολικὸν ἔτος*. Οἱ παῖδες εἰσέρχονται εἰς κόσμον ἀπλούστατον, εἰς τὴν προϊστορικὴν δηλονότι κατάστασιν, ἐν ᾗ ἔζη ὁ ἄνθρωπος. Βιβλίον σκιαγραφεῖν τὸν βίον τὸν προϊστορικὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐγράφη εἰς ξένην γλῶσσαν, μετεγλωττίσθη δὲ καὶ εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς, εἶνε δὲ τοῦτο ὁ *Ρόβινσον* τῶν παιδικῶν ἡμῶν χρόνων. Τὸ βιβλίον τοῦτο θεωρεῖται δικαίως ὡς τὸ μόνον κατ'ἀλληλὸν νὰ διαδεχθῇ τὴν διδασκαλίαν τῶν παρχμυθίων, διότι χρησιμεῖον ὡς τις προεισαγωγὴ, ἀποσοβεῖ τὴν ἀνάγκην ἑλμαυτοῦ βιβλίου τοῦ παιδὸς ἐκ τοῦ φαντασιώδους καὶ ποιητικοῦ κόσμου εἰς τὸν παρόντα καὶ πραγματικόν. Πᾶσα βιβλία μετὰβάσις ἀπὸ καταστάσεώς τινος εἰς ἑτέραν ἐν τε τῷ φυσικῷ καὶ ἐν τῷ ζωικῷ κόσμῳ, ὡς γνωστὸν φέρει ζημίαν ἀνυπολόγιστον, πολλῶν δὲ μᾶλλον εἰς τὸν πνευματικόν· ἀλλὰ τὸ ἐμπειρικὸν σύστημα εἶνε λίαν τολμηρὸν καὶ ἄγει τὸν παῖδα δι' ἡλεκτρικῆς ταχύτητος ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ φαντασιώδους πνευματικῆς καταστάσεως εἰς τὴν παρούσαν περιπλοκωτάτην πραγματικότητα. Ἐν τῷ προϊστορικῷ τοῦ ἀνθρώπου βίῳ καθορᾷ ὁ παῖς πῶς ἡ ἀνάγκη γίνεται μήτηρ πάσης τέχνης· πῶς ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς ἀτομικῆς πείρας πορίζεται ἀληθείας ἐπιστημονικά· πῶς ἔρχεται νὰ ἐρμηνεύῃ τὴν φύσιν τελεολογικῶς καὶ τέλος πῶς ἐκ τῆς θεωρίας αὐτῆς ὑψοῦται εἰς τὴν κατάληψιν τοῦ ὑπερτάτου *Ὄντος*. Εἴτα δὲ κατανεῖ ὁ παῖς τὴν ἀνάγκην τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ἣν καὶ ὁ *Ρόβινσον* αὐτὸς ἠτιθάνετο. Μετὰ τούτων δὲ ἀπλῶν παρχμύθιων εἰσέρχεται ὁ παῖς εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ ἐπομένου ἔτους. *Τρίτον σχολικὸν ἔτος*. Ἡδὴ κομίζων ὁ παῖς τὰς ἄνω παρχμύθους εὐχερῶς κατανεῖ τὸν νέον κόσμον, εἰς ὃν εἰσάγεται, εἰς τὸν βίον τῶν πατριαρχικῶν χρό-

1. Ἐννοοῦμεν τέλειον δημοτικὸν σχολεῖον, ὡς τὸ Πρότυπον τοῦ Συλλόγου πρὸς διδασκίαν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων.

νων τοῦ ἀνθρώπου. Ἦδη καθορᾷ πῶς ὁ ἄνθρωπος, ὃν προηγουμένως ἐγνώρισε μόνον, ἤδη ἐνούμενος μετ' ἄλλων ἀποτελεῖ κοινωνίαν, πρὸς εὐδαιμονίαν τῆς ὁποίας παρίστανται ἀναγκαῖοι νόμοι τινὲς καὶ ὁρισθῶσιν. Ἰνα δὲ τὰ καθ' ἑκαστα ἔργα τελειότερον τελῶνται, ὁρίζονται τάξεις τινὲς ἀνθρώπων ἐκάστη εἰς ὁρισμένην τινὰ ἐργασίαν. Οὕτω δὲ ὁ παῖς κατανοεῖ τὴν ἀνάγκην τῆς διαιρέσεως τῆς ἐργασίας πρὸς τελειοποίησιν αὐτῆς, καὶ ἀπείρους ἄλλας πορίζεται ὠφελείας. Ἦδη δὲ φέρων τὰς παραστάσεις ταύτας ἐπιβαίνει εὐχερῶς ἐπὶ τῆς ὑπερκειμένης βαθμίδος. *Τέταρτον σχολικὸν ἔτος.* Ἡ ἱστορία τῶν Κριτῶν καὶ τοῦ Μωυσέως. Ἐν ταύτῃ αἱ κοινωνικαί, ἠθικαί, πολιτικαὶ σχέσεις εἶνε πολλῶ ποικιλωτέραι, ἀλλ' ὁ παῖς εὐχερῶς ἀντιλαμβάνεται αὐτῶν, διότι φέρει ἤδη ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ τὰς ἀναγκαῖας παραστάσεις, ἵνα γείνη τελεία αὐτῶν ἀφομοίωσις (Assimilation). Ἐννοεῖται δὲ οὕτως ὅτι ταῦτα ἀποτελοῦσι σφαίρας παιδαγωγικάς (Concentrationfragen) ἐν αἷς τελοῦνται αἱ ἀναπτύξεις καὶ τῶν λοιπῶν μαθημάτων, τῆς ὅλης λαμβανομένης ἐκ τῶν ἐν ταῖς σφαίραις ταύταις περιεχομένων· οἷον ἐν τῷ δευτέρῳ σχολικῷ ἔτι ἀπαντᾷ ὁ παῖς τὸ πῦρ, ὅπερ ὁ Ῥόβινσων διὰ τῆς προστριβῆς λίθων ἐξεπορίζετο· τοῦτο μεταχειρίζεται ὁ διδάσκαλος ὡς ὅλην διὰ τὸ μάθημα τῆς στοιχειώδους φυσικῆς. Ἐν ἑτέρῳ χωρίῳ ἀπαντᾷ ὅτι ὁ Ῥόβινσων διήλυσεν 4, 6, 12 ὥρας ἐν μιᾷ ἐκδρομῇ· τοῦτο χρησιμεύει ὡς ὅλη διὰ τὴν Ἀριθμητικὴν κτλ. Ὡστε φαίνεται καθαρῶς ἡ σχέση τῶν μαθημάτων ἐνταῦθα πρὸς ἀλληλα καὶ ἡ βαθμιαία πρόοδος κατὰ τὴν γενετικὴν μέθοδον. Τοιαύτη δὲ διδασκαλία ἄγει τὸν παῖδα κατὰ φύσιν ἐκ τῶν ἀτελεστέρων πρὸς τὰ τελειότερα καὶ μορφώνει αὐτοῦ ἐνερμονίως νοῦν, βούλησιν καὶ καρδίαν.

Διὰ τοῦτο ὡς ἀρχὴν παραδεχόμεθα ὅτι ἡ διδασκαλία τῶν παιδῶν δεόν νὰ εἶνε φυσική. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ψυχολογικὴ διδασκαλία περὶ παντός ποιεῖται τὸ αὐτενεργὸν καὶ αὐτόθυμον τοῦ παιδὸς, παρέχει αὐτῷ πᾶσαν ἀφορμὴν, ἵνα οὗτος δρῶν αὐτενεργῶς καὶ κρίνων αὐτοθύμως ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ ἐνεργείας, μορφῶνῃ τὸ ἠθικὸν αὐτοῦ φρόνημα, ἐνισχύῃ τὴν βούλησιν καὶ θερμάνῃ τὴν καρδίαν αὐτοῦ. Προσκατὰται δὲ οὕτω πάντα ἐκεῖνα τὰ ἠθικὰ προσόντα, ὧν ἡ ἑλλειψίς περιάγει τὸ Ἔθνος ἡμῶν ὁσημέρῃ εἰς ἐξευτελισμόν.

Τοιαῦτά εἰσιν ἐν ὀλίγοις τὰ πλεονεκτήματα τοῦ ψυχολογικοῦ συστήματος, οὗτινος τὴν ἐφαρμογὴν εὐχομαι ἐν τοῖς συσταθισμένοις ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως Διδασκαλείοις.

ΕΥΣΤΡ. Α. ΚΕΧΑΓΙΑΣ